

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Даниела Бобева
катедра „Финанси и застраховане“,
Висше училище по застраховане и финанси

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление 3.8. Икономика
докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

Автор: Диляна Методиева Атанасова

Тема: „Управление рейтинга на доверие в застрахователен брокер”

Научен ръководител: Доц. д-р Жельо Христозов, ВУЗФ

1. Общо описание на представените материали

Със заповед №163/13.05.2024 г. на Ректора на Висшето училище по застраховане и финанси проф. д. ю. н Борис Велчев съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „**Управление рейтинга на доверие в застрахователен брокер**” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, Професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“. Автор на дисертационния труд е Диляна Методиева Атанасова – докторант в свободна форма на обучение към катедра „Финанси и застраховане“ с научен ръководител доц., д-р Жельо Христозов, ВУЗФ.

Предадените материали включват документи по представен опис:

- Автобиография,
- Копие на дипломата за придобита образователно-квалификационна степен „магистър”,
- Списък на публикациите – 3 бр. и техните резюмета,
- Автореферат,
- Дисертация,

- Справка за изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на ОНС „Доктор“ в професионално направление 3.8. Икономика
- Декларация за оригиналност и достоверност
- И други релевантни за процедурата документи

Пакетът от документи съдържа всички необходими за извършване на цялостната оценка на кандидатурата.

2. Кратки биографични данни за докторанта

От приложената биографична справка за кандидатката може да се установи, че тя има необходимото образование в областта на икономиката и финансите: Застраховане и социално дело – магистър по икономика и МИО – магистър по икономика от УНСС.

Целият професионален опит на докторантката е в областта на финансовия сектор и застраховането, затова дисертационният труд е запазен с изключително висока експертиза в сектора и по-специално застрахователното посредничество. Опитът ѝ на различни позиции е дал възможност за комплексно изследване и анализиране на тенденциите и предизвикателствата пред застрахователния брокер.

Докторантката е разпознаваема в застрахователните среди както и в публичното пространство с коментари и статии във вестник ЗАСТРАХОВАТЕЛ, вестник БАНКЕРЪ, вестник КАПИТАЛ.

В този контекст подготовката на дисертационен труд е естествен резултат от натрупания емпиричен опит и амбиция за научно осмисляне и развитие на теорията и практиката на застрахователното посредничество.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Актуалността на разглежданата проблематика се определя от настъпилите през последните години съществени промени в средата за осъществяване на застрахователната дейност, характеризираща се с висока степен на несигурност, развитие на новите технологии и изострящата се конкуренция. Съществен импулс за промени в областта на застраховането създават законодателните и регулативни промени, които засягат в голяма степен разпространението на застрахователни продукти. Директива 2016/97 за разпространение на застрахователни продукти (IDD), която замени Директивата за застрахователно посредничество 2002/92/ЕО постави нови, по-високи изисквания пред застрахователите и пред застрахователните посредници. Тя изведе ключовата роля на застрахователния посредник в пласмента на застрахователни продукти, предоставяйки дори възможността на застрахователните брокери освен разпространители на застрахователни продукти да бъдат и създатели.

Темата за определяне на рейтинга на финансовите институции датира от повече от сто години, когато се създават първите рейтингови агенции. Но в последните години се появи острата необходимост от определяне рейтинг на различни други контрагенти, базирана не само на техните финансови възможности, но и обхващаща опита, надеждността и професионалните им качества.

Досега в специализираната литература не е предлаган модел за определяне на рейтинг на доверие на застрахователен посредник. Това прави темата на дисертационния труд изключително актуална, а направените изводи и заключения значими за практиката.

4. Познаване на проблема

За да се оцени степента на познаване на проблема от кандидатката се взема предвид първо: познаването на литературата по темата. Проучени и критично анализирани са 11 български автори и 30 чуждестранни автора. Повечето проучени публикации са от предишен период, което показва, че тема е слабо разработена в новата литература, което аргументира авторската амбиция да запълни този теоретичен и методологически дефицит.

Практическият опит на автора е дал сериозно отражение върху дълбочината на познаването на проблема в неговата многоаспектност и широта – от микро до макроанализ, който помага да се идентифицират проблемите и да се търсят смели решения. В дисертационния труд се достига и до най-конкретни детайли на практиката, които обаче имат значение за застрахователния сектор и в частност за застрахователните брокери, като напр. земетресението в Перник и други събития.

Познаването на проблема се разширява и с изключително детайлния и професионален анализ на цялата правна и институционална рамка на функциониране на европейския и българския застрахователен пазар и ролята на брокера в него.

В изложението на дисертационния труд са изследвани актуални проблеми и въпроси, които стоят пред застрахователните брокери, на които все още застрахователната теория и практиката не са дали еднозначен отговор. Това показва изключително задълбоченото познаване на изследваната проблематика от докторантката, на фона на която тя отстоява собственото си становище по тях. Високо следва да се оценят дадените предложения за решения на множество проблеми, които стоят в основата на отношенията между застрахователните дружества и застрахователните брокери.

5. Методика на изследването

Методиката на всяко изследване е ключово условие за извеждане на обосновани и проверими изводи и препоръки към резултатите от изследването. Въпреки, че методологията и

използваните методи не са описани в дисертационния труд, в него откриваме широко приложение на количествени и качествени методи. Използвана е богата информация от официални източници, включително от регулаторни органи, статистически данни, както и фактологическа информация от собствено проучване. Докторантката е използвала и личния си практически опит като мениджър и застрахователен брокер.

Използваният набор от методи е съвременен и адекватен за реализацията на дисертационния труд. В работата са използвани и приложени ретроспективния подход, сравнителен анализ, дедукция и индукция и други. Избраната методика на изследване позволява постигане на поставената цел и получаване на адекватен отговор на задачите, решавани в дисертационния труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационния труд е разработен в 351 страници, 12 графики в основния текст и 40 таблици в основния текст и приложенията. Събрана, подредена и анализирана е информацията от 89 източника, от които 41 втори, 36 интернет източника и 14 стратегически и регулаторни документа.

Още във въведението на дисертацията ясно и точно са представени обекта, предмета, целите и задачите, които си поставя докторанта. Ясно е формулирана и изследователската теза, която се аргументира и защитава успешно в дисертационния труд както чрез обосноваването и разработването на рейтингов модел, така и чрез внедряване на технологични решения и обединяване „под един покрив“ на различни видове финансови консултации и посредничество. Прави впечатление, че дисертантката посвещава целия си изследователски труд на търсенето и идентифицирането на политики, модели и инструменти за подкрепа на устойчивостта и разрастването на застрахователното посредничество. Изследването следва ясна структура като се прехожда от теорията и анализа на състоянието и перспективите на пазара към идентифициране на подходящите решения, с които да се отговори на предизвикателствата.

Първа глава, структурирана в три точки, е фокусирана върху теорията и същността на брокерската дейност. Прилагайки исторически подход се анализира промяната в същността и ролята на застрахователния брокер. Както при застрахователните брокери, така и финансовите брокери на различните финансови пазари преживяват непрекъснати трансформации, а разширяването на дигиталното предоставяне на услуги поставя резонния въпрос за бъдещето и формите на финансовото посредничество. Докторантката аргументира необходимостта от

застрахователен брокер в променящата се финансова, технологична и регулаторна среда. Акцент в тази глава е поставен върху теоретичните постановки на доверието във взаимоотношенията застрахователен брокер – потребител на застрахователни услуги. Направените изводи след глава първа са релевантни на изследваната проблематика.

Втора глава е посветена на анализ на дейността на застрахователните брокери в България, като е изследвана десет годишен период. Обработен е огромен обем статистическа информация, която е представена надлежно, като по-голямата част е изнесена в приложения, а в основния текст фигурират основните акценти и изводи от изследването. Направени са аргументирани изводи по отношение дейността на брокерите и обвързаността им със застрахователния пазар. Анализът спомага за доказване защитаваната теза на докторантката, като показва, че брокерския сегмент е силно концентриран, зависимостта на застрахователните дружества в България от застрахователните брокери е много голяма, на пазара съществува ниска специализация на брокерите по отделни застраховки, дължаща се на липса на високо квалифицирани специалисти в тях, а големите брокери са концентрирани основно в пласмента на задължителните застраховки посредством голяма мрежа от офиси. В тези високо конкурентни условия, докторантката вижда единствената възможност пред брокерите, да създадат допълнителна стойност към предлаганите продукти, за да могат да привлекат клиенти и да оцелеят в условията на тези висока конкуренция. Възможност, докторантката вижда в използването на информационните технологии и обособяването на брокера като „магазин за финансови услуги“. Намирам последното за иновативна идея в изложението.

Именно тези собствени виждания на докторантката за бъдещото развитие на застрахователния брокер, като елемент на застрахователния пазар, са разгледани в **трета глава** от дисертационния труд. Основният приносен момент в целия дисертационен труд е изложен именно в трета глава. Докторантката предлага лично разработена от нея система от експертни оценки за определяне рейтинга на доверие в застрахователния брокер. Тъй като тази система обхваща цялостен комплекс от фактори и показатели, обединени в една обща оценка, считам, че е по-подходящо да се говори за **рейтингова методология**. Тя се състои от три модула. – Собственост и управление на брокера, Финансов модул и Модул, обхващащ структурата на портфейла на брокера. Освен множеството показатели във всеки модул, моделът включва и оценка на тежестта им в общата оценка. По подобие на методологиите на Агенциите за кредитен рейтинг, цялостната оценка е представена в буквена скала. Моделът е резултат на задълбочения анализ на всички фактори и показатели, които оказват влияние върху доверието в застрахователния брокер, а апробацията на модела с два конкретни брокера допълва очакванията за висока надеждност на предлаганата рейтингова методология.

Склонността на автора към детайла подсилва качеството на анализа доколкото спецификата на застрахователния пазар изисква особено внимание именно към конкретиката.

Като цяло дисертационният труд има научно-приложен характер. Високото качество на работата се подкрепя и от прецизното използване на професионалната терминология. Стилът на автора обаче излиза извън ежедневния бизнес речник и се подчинява на научните стандарти. Убедеността и категоричността на авторовите становища се съчетава с известна емоционалност в изказа, което демонстрира високата лична ангажираност на автора с темата.

Давам висока оценка за качеството на научния труд.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Авторът е дефинирал четири приносни моменти. В тази специфична дисертация трудно могат да се разграничат теоретичните от приложните приноси, доколкото разработването на двата модела – на рейтинг на доверие на застрахователен брокер и модела на „магазин за финансови услуги“ имат както практико-приложен заряд, така и теоретичен. Те отварят теоретична дискусия за това как да се мери и използва рейтинга, какви показатели да се използват, как да се прецени тежестта на всеки показател и т.н. Отваря се и възможността за научно осмисляне на ефекта и ролята на тези рейтинги и динамиката на пазара. Във всичко това аз намирам значим теоретичен принос.

Предложеният рейтингов модел може да намери приложение в практиката както от потребителите на застрахователни услуги при избор на застрахователен посредник, така и при навлизане на застрахователи от страни членки по свобода на предоставяне на услуги или място на установяване при избора им на контрагенти.

Особени адмирации заслужава критичния анализ на европейския пазар на застрахователни услуги и прилагането на принципите на единния паспорт и свободата на установяване.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Кандидатката е представила за оценка три публикации една студия и две статии:

1. Диляна Атанасова, „Работа на застрахователния посредник в страните членки на ЕС“, Пари и култура ISSN 2683-0965, брой 3 2023, стр. 35-49

2. Диляна Атанасова, „Управление рейтинга на доверие“, Пари и култура ISSN 2683-0965, брой 4 2023, стр. 86-95

3. Диляна Атанасова, „Система от експертни оценки за определяне рейтинга на доверие на застрахователен брокер“, Пари и култура ISSN 2683-0965, брой 4 2023, стр. 36-66

Трите статии са публикувани на български език в сп. „Пари и култура“ на ВУЗФ през 2023 г.. Във фокуса и на трите публикации е дейността на застрахователния брокер като в тях се представят различните аспекти и основните резултати от направеното дисертационно изследване. Статиите са свързани помежду си предвид общата тематика, но не се откриват съществени повторения.

Въпреки слабата теоретична част на публикациите, те могат да получат най-висока оценка поради няколко причини:

- Те демонстрират задълбочен анализ на практиките на застрахователната дейност, от лично познаване на регулаторната и надзорна рамка на застрахователната дейност и Европейския пазар на застрахователни услуги – **как работи този специфичен пазар** и неговите проекции в България;
- Статиите съдържат **значим идеен заряд**: дадени са няколко идеи, които излизат извън традиционното мислене за застраховането и посредниците в този пазар: брокерът като „магазин за финансови услуги“, дигитализиране на брокерската дейност и разработване на платформи, агрегиращи всички застраховки, които могат да се сключат онлайн; развиване на онлайн застраховането посредством изграждане на агрегатори; използване на дигиталните технологии за целите на създаване на рискови профили на клиентите и уведомяване при промяна в тези профили и т.н.;
- В публикациите се демонстрира **убеденост, аргументираност, но и смелост** да се поставят под съмнение традиционни теоретични възгледи и регулаторни политики: така например, в статията Работа на застрахователния посредник в страните членки на ЕС, се критикува възможността, съдържаща се в правото на ЕС в областта на застраховането, отделните държави-членки да прилагат политики, които биха могли да попречат на свободното функциониране на Европейския пазар на застрахователни услуги;

Считам, че са изпълнени изисквания на законодателството и правилника на ВУЗФ относно минималните изисквания за публикациите.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

От приложената справка става ясно, че докторантът получава 80 точки и по този начин отговаря на минималните национални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионалното направление 3.8. Икономика в тази област.

10. Лично участие на докторанта

При внимателния преглед на дисертационния труд ясно се очертава личния авторов принос в изследването, методологията и резултатите. Това проличава и във формулираните приноси. Предоставената справка за наличие на плагиатство показва също приемливи резултати, отчитащи липса на плагиатство.

11. Автореферат

Авторефератът е представен в 52 страници. Представя обективно основните резултати от проведеното научно изследване и се придържа стриктно към съдържанието на дисертацията. Съответства на изискванията съобразно правилника на ВУЗФ.

12. Критични забележки, препоръки и въпроси за защитата

Критични бележки:

Дисертационния труд притежава достатъчно достойнства за да му бъде дадена висока оценка, затова моите критични бележки трябва да се приемат по-скоро като насоки за подобряване в по-нататъшната научна работа и публикуването на дисертационния труд.

- Теоретичните аспекти на изследването се нуждаят от доразвиване.
- На теоретично ниво по-задълбочено трябва да се представи научната дискусия относно ролята и мястото на застрахователния брокер. Универсалността на финансовата експертиза на застрахователния брокер и нейното разширяване е твърде амбициозна цел и въпреки, че авторът я представя като изцяло логична и осъществима, трябва да се отчитат и рисковете
- В дисертационния труд не е описана методологията и методиката на изследването, въпреки, че в самия труд са използвани широк кръг методи, което дава възможност на автора да разработи рейтинговия модел

Препоръки:

- Да се публикува дисертационния труд след задълбочена преработка

- Да се разшири анализа на ефектите от промените в климата върху застраховането като цяло и в частност върху дейността на застрахователните брокери
- Да се направи SWOT анализ на предложените в дисертационния труд модели

Въпроси за защитата

- В дисертационния труд често се говори за управление на застрахователния брокер, а не на рейтинга на застрахователния брокер, което е темата на дисертацията. Кандидатката да поясни връзката между двете категории и защо е избрано това заглавие.
- Счита ли кандидатката, че така разработеният рейтингов модел ще се използва и по какъв начин ще се стимулира неговото използване. Какъв е извода в това отношение от апробацията на рейтинговия модел при двата застрахователни брокера. Избягва ли се субективността в оценката при така формулирания модел?
- Как ще се осигури необходимата експертиза на застрахователния брокер, ако се реализира модела „магазин за финансови услуги“, като се вземе предвид нарастващия брой и роля на кредитните посредници, посредниците в предоставянето на платежни услуги и т.н.

13. Лични впечатления

Нямам лични впечатления за автора.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти във Висшето училище по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че докторантката Диляна Атанасова притежава теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Диляна Атанасова в област на висше образование 3.

Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика; докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

21 август 2024 г.

Рецензент: .....

.....

(Проф., д-р Даниела Бобева)